

нізації, а 43 – радянські працівники і службовці, звісно, не пересічні.

Отже, переселення чехів з Рівненської області 1947 р. відбулось унаслідок встановлення радянської тоталітарної системи, безперспективності їх економічного і культурного розвитку. Край під тиском обставин залишило майже двадцять тисяч чехів, котрі народились і сформувались тут і вважали Волинь другою Батьківщиною. Через виїзд освіченого, вправного у сільському господарстві, ремеслі населення область втратила значний трудовий ресурс, носіїв передової культури землеробства.

Тамара Вронська (Київ)

**«Залишити на спецпоселенні довічно»:
політика радянської влади стосовно членів родин
учасників національно-визвольного руху,
депортованих із Західної України**

Л. Берія часто цитував Й. Сталіна: «Ворог народу – це не лише той, хто чинить саботаж, а й той, хто сумнівається у правильності лінії партії». Цитоване висловлювання керівника СРСР стовідсотково екстраполювалося на більшість мешканців Західної України, які ще від 1939 р. дуже «сумнівалися» і у лінії комуністичної партії, і у доречності блискавичних реформ тоталітарного режиму, як, власне, й у доцільності самої його присутності на їх рідній землі. Радянська влада, довго не вагаючись, зарахувала до своїх непримиренних ворогів не лише учасників українського руху опору, а й широке коло їх близьких і рідних, як, зрештою, і все співчуваюче їм місцеве населення, яке карально-репресивні органи, за старою звичкою, іменувало «елементами, небезпечними за своїми зв'язками зі злочинним середовищем».

Розпочавши масові депортації родичів учасників ОУН ще на початку Другої світової війни, радянська влада не відмовилася від цього варварського способу замирення буремного регіону і в останній її рік та у повоєнний час. За даними органів внутрішніх справ УРСР протягом трьох неповних років (1944–1946) у заслання відправили 14 729 сімей у кількості 36 609 осіб і в 1947 р. – 77 808 родичів повстанців.

Після ухвалені 4 жовтня 1948 р. постанови Ради міністрів СРСР, якою приписувалося засилати сім'ї «бандитів, націоналістів і бандпособників... у відповідь на здійснені оунівським підпіллям терористичні і диверсійні акти», карально-репресивні органи стали почуватися ще більш комфорт-

но, оскільки нарешті знайшлася дуже зручна для радянської влади формула для виправдання терору проти мирних людей. Сім'ї тих, хто перебував у загонах ОУН та УПА, вже цілком відверто оголосили відповідачами та заручниками. Тепер по 8–10 родин з кожного населеного пункту засилали на 10 років у віддалені райони СРСР після будь-якого атентату чи замаху, вчиненого на активістів місцевої влади.

Наприкінці грудня 1949 р. вже вп'яте радянська влада звернулася до учасників національно-визвольного руху, які продовжували свою боротьбу у підпіллі, із закликом добровільно здатися, гарантуючи їм «непритягнення до кримінальної відповідальності». Проте ні тоді, ні пізніше ті обіцянки виконані не були. З десятків тисяч депортованих лише одиниці повернулися додому. Оманливість тих звернень підтвердив пізніше і заступник голови Ради міністрів УРСР Д. Мануїльський, який, особливо не переймаючись тією обставиною, що влада гарантувала «цілковите прощення» тим особам, які добровільно припиняють боротьбу з нею і повернуться додому, 22 березня 1950 р. на засіданні Політбюро ЦК КП(б)У запропонував «...тих, хто прийде з повинною, переселяти до східних областей».

А за два тижні – 6 квітня 1950 р. – урядом СРСР та його головним законодавчим органом дуже просто і радикально вирішилася доля тих, чий п'ятирічний термін заслання добігав кінця. Було ухвалено рішення залишити членів родин учасників національно-визвольного руху на спецпоселенні довічно і поширити на них чинність Указу Президії ВР СРСР від 26 листопада 1948 р., відповідно до якого для втікачів зі спецпоселень передбачалося більш суворе покарання: вже не 8 років тюремного ув'язнення, як раніше, а 20 років каторги.

Після смерті Й. Сталіна ще тривалий час близькі і рідні учасників національного визвольного руху, депортовані у 1944–1952 рр., залишалися на спецпоселенні. Більшість з них звільнили лише після 1955 р. До 1958 р. на підставі низки постанов Ради міністрів СРСР та указів Верховної ради СРСР велика кількість колишніх мешканців Західної України була знята з обліку і повернулася додому, де їм, до речі, не хотіла бачити місцева влада. На спецпоселенні і далі залишалися 38 252 колишніх повстанця та члени їх родин. Остаточне звільнення депортованих відбулося лише 1962 р.

Аналізуючи перебіг подій, які відбувалися в Західній Україні протягом 1944–1952 рр., неважко помітити, що ті масові депортації жінок, дітей та людей похилого віку були не чим іншим, як сімейним заручництвом і помстою, зумовленою страхом влади перед людьми, які добре пам'ятали наругу. А боятися сталінському режиму, який звик до всепокори, дійсно було чого. Адже у Західній Україні практично не спостерігалось випадків,

коли хтось із рідні видав або відмовився від своїх близьких-повстанців, побоюючись подальших репресій чи дискримінації, як це було, приміром, у 1930-ті роки під час репресій на Великій Україні. Сила духу, внутрішній глухий спротив сталінському режиму був незримо присутній у цих людей, що продовжувало дратувати владу, отже, вона робила все, аби вони не заважали їй будувати «соціалістичний рай» на Західній Україні.

Любов Соловка (Івано-Франківськ)

Відображення тенденцій національної політики СРСР у 1944–1954 рр. щодо євреїв у документах ДАІФО

Серед джерел Державного архіву Івано-Франківської області (ДАІФО) з історії єврейських громад Прикарпаття в 1944–1954 рр. чималу групу становлять документи про Голокост євреїв у роки Другої світової війни. Процес збору і документального оформлення в 1944–1946 рр. документів Надзвичайною державною комісією з обліку збитків і злодіянь, заподіяних німецько-фашистськими загарбниками та їх співниками (НДК), навіть за наявності їх неоднозначних оцінок, сам по собі мав неоціненне значення, і, без сумніву, при критичному використанні, особливо у разі відсутності інших джерел, становить важливу джерельну базу у вивченні Голокосту на Прикарпатті. Доповнюють цей блок окремі матеріали з фондів райвиконкомів, інспектур ЦСУ, редакції «Історії міст і сіл Української РСР. Івано-Франківська область», Станіславського обкому КПУ, колекція документів періоду Другої світової війни, фільтраційні справи та ін. Причому наявні у фонді Станіславської обласної НДК документи, в яких є як окремі дані про Голокост, так і матеріали, повністю присвячені цій проблемі, деякою мірою спростовують факт замовчування геноциду саме єврейського населення. Це вже мало місце безпосередньо в радянській історичній науці.

Підтвердженням того, що в перші післявоєнні роки ще мали змогу відновлювати свою діяльність окремі осередки єврейської релігії й культури, діяли синагоги, є документи ДАІФО 1946–1947 рр. про реєстрацію єврейської громади і передачу їй синагоги. Зокрема, виявлено позитивні рішення міськ- та облвиконкому з цього питання, а також групу документів з фонду уповноваженого Ради у справах релігійних культів при Раді міністрів СРСР по Івано-Франківській області, у т.ч. як завірені копії протоколів засідань, заяв самої громади, так і листування Ради у справах релігійних культів при Раді міністрів СРСР з уповноваженим по Стані-